

KÁNYÁDI SÁNDOR
**Az Ábel
 megfilmesítéséről**

Mezítlábas jegyzetek az Előrehozott gondolatokhoz

A nyolcvanas évek legelején Tamási Áron özvegye és Nemeskürty tanár úr arra „köteleztek”, írjak az Ábel első részéből, egyelőre csak abból, filmforgatókönyvet. Nehezen álltam kötélnek, mert magamat teljességgel alkalmatlannak találtam, és féltem is, hogy nem talál sikerülni, de belementem. A tanár úr biztatott, hogy olyan fotográfust, operatőrt ad mellénk, aki még a gondolatainkat is lefotografálja. Aztán '82 januárjában megkaptuk a rendező jövetelének hírért: Bukarestből a minisztérium figyelmeztetett, hogy ne „avatkozam más országok belügyeibe” – ez volt akkoriban a nemzeti jelszó. Azt tanácsolta, az a legegyszerűbb, ha nem állok szóba a filmekkel. De jelentkezett az államvédelem is, méghozzá legmagasabb szinten, maga a tábornok úr óvott ettől a veszélyes vállalkozástól. Megnyugtattam, hogy egyáltalán nem veszélyes, de rossz fényt vetne a hazára is, ha elkergetnének a vendégeket. Tamási Áron nagy író, aki egész életében azt vallotta, hogy az irodalom, a művészet embereinek mindenkor, minden körülmények között, (akár a politika hóna alatt is) a népeket egymás felé vezető utakat, ösvényeket kell keresniök és egyengetniök. A zárójeles részt nem idéztem a tábornok úrnak. De meglátogatott a magyar nyomdászból lett, akkor már őrnagy is. Arra kért, mondanám meg (mintha nem tudta volna), hogy a szállodában-e vagy hol lesz

a beszélgetés. Megnyugtattam, hogy nálunk a lakásban, és éjfél előtt a vendég már visszamegy a szállodába. Mindent „hallhattok”, nem kell virrasztanotok.

– De ugye, nem lesz „ki tudja merre...” vagyis a *Székely himnusz*? Tamási írta, vagy nem? – Húzta ki magát a műveltségére büszke tipográfus.

– Meg vagy örülve? Hogy Tamási írta volna a *Székely himnusz*?! Honnan veszed ezt a számságot? Tamási Áron, ha tudni akarod, nem szerette, röstellte.

Az őrnagy megnyugodva elkullogott.

Emlékszem, 1962-ben, amikor életemben, egy átutazást leszámítva, először jártam Magyarországon s vagy négy hétig voltam Budapesten, Áron bácsi egy októberi napon éjjeli találkozóra hívott a Fészek Klub bárjába. Gábor Áronnal jött.

– Mutatkozz be, Sándor, a nagy Gábor Áron egyenes ági leszármazottjának! – És egyben megszavazták, hogy egy éjszakára magam is Áron, Kányádi Áron lehessenek.

Ott hárman Áronokul sok mindent szóba hoztunk. Akkor tudtam meg, hogy Gábor Áront mint a Magyar Vöröskereszt Vorosilov által kinevezett főtitkárát '45 Püskösd szombatján vacsorára hívta Puskin nagykövet, ahonnan, ha jól emlékszem, '57–'58-ban szabadult. Nemsokan tudunk róla, pedig Gábor Áron a Szolzszenyicinéhez nyugodtan mérhető trilógiát írt a Gulágról. Nyugaton jelent meg, Bécsben olvastam '67-ben *Az embertől keletre* című első kötetét. Itthon csak 1992-ben jelent meg a Püski Kiadónál. A *Székely himnusz* is szóba került. A szövegét mindhárman silánynak véltük. Zavaros, képzavaros. Záróra előtti vagy inkább utáni kesergőnek való. De ha már a nép ajkán megszokottá vált, ahogyan Arany János mondaná,

nem kell bántani. (Különben is, ki nek volna mersze ujjat húzni a nekikeseredett vigasztkeresőkkel, kivált mostanában. Tehetem hozzá, így utólag.) Áron bácsinak az volt a véleménye, és mi osztoztunk benne, hogy ennek a mi több nemzetségből, törzsből összeállt, egyazon nyelven élő népünknek egy himnusz bőven elég. Az, amelyik így kezdődik: *Isten, áldd meg a magyart...*, s tegyük hozzá, ott, ahol van, és felekezetre való tekintet nélkül. Erre Gábor Áron egy pezsgőt rendelt a főúrtól, de a főúr csak Tamási beleegyező bólintására hajtotta meg magát.

Hogy miért tettem ekkora kitérőt, kitérőket? *Előrehozott gondolataim* megjelenése magyarázatául. Mindezekhez közük van. Miért félt annyira a hatóság Tamásitól? Amikor négy évtizeddel ezelőtt végakarátának megfelelően Farkaslakán készültünk a nagy halottnak kijáró végtisztességadásra, Zaharia Stancu, a Román Írószövetség elnöke búcsúztatta volna a sírnál, a magyar írók nevében Cseres Tibor, és közülünk is többen szóltak volna... De akkor beütött a mennykő. Budapesten a farkasréti búcsúztatásnál székelyruhás hölgyek kara énekelte a *Székely himnusz*t. Ott volt Rosianu, a budapesti román nagykövet is, aki megijedt és megkondította a vészharangot, nehogy otthon valami irredenta megmozdulás legyen. Akik a tilalom ellenére is elmentek Farkaslakára, azokat még meg is rótták.

Ami a lelkieket illeti, csodálatos volt. Kilenc pap temette, a farkaslaki tisztelendő búcsúztatta méltón, még egy kicsit meg is bírálta fehérszékely iránti túlbuzgóságáért. Ma is hallom, ahogy a népe énekelte: *Istenöm, Istenöm, mért hagytál el ingömöt.* (A farkaslakiak is özne egy kicsit, mint a falumbeliek.) Miután a tisztelendő be-

szentelte volna sírt, azt mondta, a beszterelés után mindenki csöndben hazamegy s a nagy halotthoz méltón viselkedik. Úgy is történt. Az ámen után megdördült az ég, hatalmas villámok csapkodtak az eladdig baljós égből.

– No, Sándor – mondta, inkább jajdulta mellettem zsögödi Nagy Imre bácsi, a festő. – Most viszik Áront az angyalok.

Elvitték. Szép terveink is elszálltak. A legjobb román kiadó öt kötetben jelentette volna meg Tamási Áron válogatott műveit. Pedig hogy készült rá boldog emlékezetű Gelu Păteanu barátunk, aki Mikes leveleit is sikerre vitte románul. Oly XVIII. századi román nyelvet talált ki hozzá, hogy mindenki, a legkényesebb román irodalomértők is ünnepeleék. Zăciu Mircea, a kiváló irodalomtörténész gondozta-szerkesztette volna, aki később a *Cimerešek* elé írt előszót. Ion Vlad barátom, az egyetem későbbi rektora is csak szomorúan legyintett. Olyan jól tudtak magyarul és úgy értették Tamásit, hogy még az epigonjait is fölismerték.

– Ez is – jegyezte meg olykor Mircea egy-egy tamásis írás olvas-tán – ez is, Sándor, ahogy édesapád mondaná: „Hétköznap is a vasár-napi csizmájában jár. Mert nincs neki más.”

Nem biztos, hogy lesznek egyelőre, akik a nyomukba léphetnének, lépnének, és lesz-e valaha olyan lehetőség Tamási Áron román „recep-ciójára”, mint amilyen akkor lehetett volna. Olykor, ha összebotlunk Vladdal a Horea úton, szóba hozzuk az elmúltakat.

Ez a kára annak, ha valamit rosszkor, rossz helyen énekelnek.

A most nyilvánosságra hozott gondolatokat azért tettem annak idején írásba, hogy a rendező egy-ből megértse az én Ábel-olvasato-mat, és avatatlan fülek ne hallhas-

sák, ne töprengjenek azok értelme-zésén.

A film egyébként jó tíz évvel ké-sőbb elkészült. Az *Ábel a renge-tegbennek*, vagyis első részének nagyjából én írtam a forgatókönyvét. Hogy a fönti gondolatokat érdemes volt-e előrehoznom annak idején, aki látta filmet, csak az lehet a meg-mondhatója.

Az ábeli észjárásnak, életrevaló-ságnak is köszönhetően mondhat-juk: A mai napig megvagyunk. A kakukk az idén is elég biztatóan szól a Nyikó mentén.

Előrehozott gondolatok a regény forgatókönyvvé formálása alkalmából

Mindenekelőtt tisztáznunk kell s közös megállapodásra jutnunk ren-dezőnek, operatőrnek, forgató-könyvírónak egyaránt abban, hogy mit akarunk mondani a ma mozi-nézőjének ezzel a jó hetven év előtti Székelyföld valóságába gyö-kerezett pikareszk és pittoreszk (festői) történetssorral, mely Ábel személyével, személyében szerve-ződik regénnyé. Nem többet s nem kevesebbet, mint ami a regényben benne van. Egy gyermekember legénnyé serdülését, edződését a Hargita rengetegének magányában, robinsoni helyzetében s az oda föllátogatók hozta társadalmi im-pulzusok hatására. De nem csak ennyit, mert a regény sem csak effaj-ta fejlődésregény. Ábel jelképes fi-gura, a székelység szimbóluma. Nem a túlélés, „a fű lehajlik és megmarad” pravoszláv fogantatású filozófiája az övé, hanem a fölül-kerekedésé, az egyenes gerincű megmaradása. A minden viszon-tagságból, veszélyből kilábalni tu-dó, a szabadságra született, a fog-vacogva is reményt dúdoló ember himnusza ez a könyv.

Olyanformán képzelem el ezt a regényt a kamera olvasatában, mint egy oktatófilmet, amely, mondjuk, a havasi gyopár meggyökerezését, repedéskeresését, bimbózó nap-fényre törekvését és virággá nyílá-sát szemlélteti, de semmiképpen sem oktató szándékkal, hanem an-nak a könyvben egyébként meglé-vő írói-művészi, már-már népmesei igazságnak a szolgálatában, hogy az ész, az eszeség, a talpraesett-ség, az életrevalóság fölülkereked-het félelmen, szorongáson s bamba erőszakon. Mindezt oly módon, hogy a művet belengő poézis kárt ne szenvedjen, sőt!

Azzal, hogy a film adta és szab-ta lehetőségek, követelmények (kép, hang, idő) az írott szövegnek mintegy más halmazállapotba való sűrítését igénylik, nemcsak veszít-het, de nyerhet is a mű. De csak ak-kor, ha a párbeszédnek remek fűrt-jeiből s a leíró részek párbeszéde-sítésre kínáló szövegeiből, a je-lenetekből sikerül úgy szemelget-nünk, hogy abban benne legyen az egésznek íze, zamata, ereje és savanykája. S hogy a kamera – a regény leíró részeit mintegy ren-dezői utasításul használva –, Tamási stílusát képekbe, színekbe át-mentse, nem ártana az operatőrnek Nagy Imre festőművész életművé-vel, mely Csíkszögödn és Maros-vásárhelyt zömmel föllelhető, kö-zelebbi ismeretségbe kerülnie. Te-hát a kamera (és a zene!) úgy ké-szítse elő, sarkítsa, ellenpontozza vagy harmóniában a szöveggel úgy kövesse az eseményeket, hogy szimbolikussá, látomássá tudja tenni a történeteket a néző emléke-zetében. Méghozzá az olyan néző-ében is, aki egy sort sem ismer Ta-másitól. Persze a legjobb volna, mint a dokumentum- vagy szociog-ráfiai filmek anyagát szokták, az egész könyvet elejétől végig sza-lagra venni, s az említett szemelge-

tő, sűrítő munkát „élőben” ejteni meg. Megérné. Ehhez azonban nemcsak valamivel (minden bizonnyal nem csekéllyel) nagyobb anyagi áldozat, de mindenekelőtt szükséges volna, hogy a filmesek: rendező, operatőr, színész betéve tudja az egész regényt, mint a nagy színészek, énekesek, karmesterek tudják az egész művet, partitúrát, hogy olyan otthonosan, könnyedén mozognának, beszélneek, mintha egy mai *commedia dell'arte* szereplői, filmre vivői lennének. Mert ez a könyv a „rátermettség” játéka. Nem a regionalist, az akcentusokat kell keresni az együttesnek, hanem az észjárás, a rátermettség, a gondolatok egyetemes voltát. Székely szimbólumnak mondtam Ábelt. Lehet, hogy nem egészen annak íródott, ám azzá vált. És az is. De mentes minden közhiedelmű góbéságtól, székelykedéstől.

Nagy fába vágja a fejszéjét, aki nekilát, hogy filmre vigye, hiszen az eleve színpadra írt Tamási-művek közül is, a Tompa Miklós rendezésein kívül csak műkedvelő előadásban láttam, láthatunk igazi Tamási-előadást. Hogy miért? Minden bizonnyal azért, mert minden eddigi hozzányúlás nem elég beleéléssel történt. Nem a tojásból akarták a csirkét kibolyhozni, hanem a már meglelt jércét, kakócat a tojásba visszabújtatni. Sajnos még fölolvadni is magát az Ábelt, de más Tamási-műveket is nemigen hallottam eleddig igazinak. Milyen az igazi Tamási? – kérdezhetné bárki ennyi felhánytorgatás után. Természe-

tes és ünnepi. Tamási számára ünnep volt az írás. A művésnapok ünnepi megjelenítése.

Sok vád érte, kivált régebben, hogy a székelyek nem beszélnek úgy, amiként azt Tamási írja. De úgy szeretnének, válaszolhatjuk. S aki a nevükben szól, annak úgy

Nagy Imre grafikája Tamási Áronról

kell szólnia, ahogyan a többség szólna, ha mersze s tehetsége volna a szólásra. Ünnepe hát a közösség nevében szólni. Ősi szokás felénk, hogy aki, ha csak elé megy is a faluba, tisztát vesz, s megkeni a bakancsát még hétköznapi fejében is. S ha szól mások előtt, kivált közügyben, akkor a szavak közül is a gondolatait legtalálósabban kifejezőket válogatja össze, és igyekszik nemcsak a jobb megértés, de a jobb

emlékezetbe maradtatás szándékával is képekben, képes beszéddel szólni. Ne csodálkozzunk hát, ha olykor a szószólónak enyhén recitál a hangja. Az ihletettségtől, az ünnepe átérzésétől van.

Jól tudom, mindez amolyan laikus, nem filmszakemberi vélekedés. De nem is vagyok az. S nem tehetek mást, ha már belekerültem, mint Pilátus a krédóba, elmondom a magam hasznavehetőnek vélt vagy éppen hasznavehetetlennek bizonyuló gondolatait azzal a céllal, hogy az *Ábel a rengetegben* nem megfilmesített regény, hanem valamilyen önálló, autentikus Tamási-film legyen. Olyan, mintha Tamási Áron maga képzelte volna filmre napjainkban. Elsősorban rendező és operatőr, no meg a játszó személyek dolga az említettek véghezvitele. A forgatókönyv írója legfőbb széljegyzetek formájában hívhatja föl a film munkásainak figyelmét arra, amit hangsúlyosnak vél, vagy tekintetüket próbálhatja

kormányozni a különböző helyszíneken való hosszabb-rövidebb időzésben, s teszi ezt jókedvűből, az erdő iránti szeretetből. De azzal az ábeli szorongással és félelemmel, mely gyermekkor óta torkát-szívét markolással, ha százszor megjárta, jól ismert rengetegbe indul is. Bátorítást egyedül az adhat jelen esetben, hogy nem magányosan.

Kolozsvár, 1982 januárjában